

Коваленко І. М.,

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університету*

ЕМОТИВНІСТЬ І ПЕРЕКЛАД: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ЕМОЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ЛЕКСЕМ КОЛЬОРУ З АНГЛІЙСЬКОЇ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Д. ДЖОЙСА, Т. ТРАНСТРЬОМЕРА)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем перекладу англійської поезії російською мовою. Виявлено специфіку перекладу емотивного складника в художньому поетичному тексті, зокрема лексем кольору, обґрунтовано особливості стратегій перекладу, які повинні функціонувати в художньому поетичному тексті для повного відображення когнітивного складника художнього поетичного тексту, що має свої особливості, пов'язані з індивідуальним світовідчуттям авторів англійських текстів.

Художній поетичний текст – це така модель, де концентрація емотивного складника дає змогу зрозуміти суть емоційного складника мови. Основою емоційного потенціалу мови є її лексичні засоби. Подання кольорів особливо цікаві для лінгвістів, передусім тому, що вони пов'язані з накопиченим людським досвідом. Кольорове зображення, що використовується в усному та письмовому спілкуванні для передачі емоційно-естетичної інформації, характеризується високою диференціацією, раціональністю, що сприяє інтеграції нечітких, дифузних емоцій, зменшуючи когнітивні перевантаження тексту. Основними критеріями вибору назв кольорів були їх пряма належність до семантичного поля позначень кольорів. Серед досліджуваних груп кольорів представлені як прості, так і складні, а також композиційні кольорові позначення. Більшість кольорових груп, що використовуються Т. Транстрьомером і Д. Джойсом, відносяться до простих (90%), лише 10% кольорових груп у тексті стосуються складних і композиційно складних. Лексеми та фрази, що виражають сприйняття кольору у віршах Т. Транстрьомера, представлені трьома тематичними групами. Використання різних форм перекладу в тематичних групах безпосередньо пов'язане з реконструкцією емоційної домінанти текстів – реконструкцією ментальної концепції «тріумфування життя» й відображення концепту «самотність» у джунглях сучасного мегаполісу.

Ключові слова: художній переклад, емотивні групи, емотивність, емоція, когнітивний складник, лексеми кольору, поетичний текст.

Постановка проблеми. Переклад як діалог культур передбачає обов'язкове існування «засору» між культурою, що породжує текст, і культурою приймаючою [1, с. 16], тому й виникає низка проблем при перекладі текстів різного рівня складності. Як справедливо зауважив Ю. Лотман, «реальна плоть художнього твору складається з тексту (системи внутрітекстових відносин) у його відношенні до позатекстової реальності – реальності, літературних норм, традицій, уявлень» [2, с. 27], цю «реальну плоть» і перекодує перекладач. Уся справа в прин-

циповій відмінності художнього тексту від тексту нехудожнього, і лінгвістика, у тому числі лінгвістика перекладу, може зафіксувати ці специфічні відмінності. Переважання сенсу над його значенням – специфіка художнього тексту. У зв'язку з цим зміст тексту розглядається як складне семантичне явище, розуміння якого передбачає аналіз неявних смислових механізмів тексту. Текст, «будучи кінцевою сферою виходу функцій елементів мови в процесі утворення мови, являє собою формування знаково-тематичне: у тексті здійснюється розкриття певної теми, яке об'єднує всі його частини в інформаційну єдність» [2, с. 11].

Літературно-художній текст своїми елементами реалізує насамперед метапропозицію естетичного об'єкта, яка й формує змістовність, що підлягає реконструкції при перекладі [1, с. 15]. При цьому реалізується загальна стратегія семантичного перекладу, яка полягає в повній передачі контекстуального значення елементів вихідного тексту в одиницях мови. Комунікативне прирівнювання текстів різними мовами [3, с. 9], яке здійснюється при перекладі, завжди має враховувати емотивний складник відтворювальної мовної інформації, зафіксованої в оригіналі, що відображає емоційну домінанту тексту. Усвідомлення того, що «мова має серце» [3, с. 7], призводить до створення нових робіт, у яких вивчається взаємодія емоцій і мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовні трансформації, пов'язані з лексичними засобами емотивності в художньому тексті (далі – ХТ), що побічно впливають на когнітивний складник ХТ при перекладі, не отримали достатнього висвітлення в науковій літературі, хоча проблемі емотивності при перекладах ХТ присвячено низку досліджень [3; 4; 5]. Відтворити емотивний складник при перекладі художнього тексту не завжди виходить. Наприклад, Е. Стрельницька вважає, що «філологи одноставно відзначають відсутність способу адекватної передачі емотивного змісту висловлювання й тексту при перекладі іноземною мовою» [4, с. 185]. Специфіка полягає в тому, що й сама емотивна мовна категорія, і способи її втілення в ХТ характеризуються достатнім ступенем складності. Так, Е. Бразговська стверджує: «Переклад художніх текстів та аналіз цих перекладів не вписується повністю в систему максим ... Найважливіша максима про точність, близькість до оригінального тексту не могла бути застосована до двозначних текстів, що відрізняються індивідуальною манерою письма» [5, с. 183]. Далі вона вказує: «У тексті перекладач стикається не тільки з виключно лексичною метафорою, а й із метафорою як збільшенням сенсу щодо всіх компонентів, усіх рівнів тексту» [5, с. 183].

Зрозуміло, текстові характеристики як перекладу, так й оригіналу залежать від функціональних особливостей різних мов. Як зазначалося багатьма видатними лінгвістами (О. Філімонова, Л. Піотровська) [3; 6], російська мова порівняно з англійською тяжіє до інформаційно вичерпних, повноцінних форм емоційного вираження, тоді як англійська схильна спресовувати лексичні формули, роблячи їх максимально компактними й надаючи ясності загалом тільки за допомогою контексту [6, с. 24]. Ця особливість природно відображається на перекладі емотивного складника мови, яка все частіше розглядається як полістатусна когнітивна категорія, у якій поняття контексту і взаємозв'язку різних сегментів емотивного сенсу є визначальними.

Метою статті є системний опис способів перекладу лексем кольору як елементів структури і змісту художнього поетичного тексту. Виявлення різного типу зв'язків лексем кольору в умовах мікро- й макроконтекстів, а також збільшення значень лексем кольору, обумовлених цими зв'язками, дає можливість теоретичної систематизації стратегій перекладацької діяльності, доводить можливість застосування перекладацьких рішень, що виходять за межі словникових відповідностей. Таким чином, стаття дає можливість поглибити наукові уявлення про методи і стратегії перекладацької діяльності, розширити поняття оцінки перекладу як результату перекладацької стратегії, яка спрямована на відтворення автентичності тексту (у нашому випадку художнього поетичного тексту). У статті аналізується як функціонування лексем кольору в англійських художніх поетичних текстах (твори Д. Джойса і Т. Транстрьомера), так й особливості їх перекладу.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження в сучасних лінгвістичних дослідженнях, присвячених емотивності мови в текстах різного рівня складності, є лексеми кольору в зіставно-перекладацькому аспекті, а предметом аналізу – їх функціонально-смілова навантаженість у складі художнього тексту [2, с. 8]. Використання лексем кольору в контексті активує його прагматичний потенціал, тісно пов'язаний із культурним, соціальним досвідом комуніканта, тому «лексеми кольору можна розглядати як складні знаки, які є як частинами мовної системи, так і частинами культурного коду» [7, с. 23]. Лексеми кольору в лінгвістичних дослідженнях зазвичай представлені підгрупою емотивів, які називаються конотативами, чия емотивна частка значення супроводжує основне логіко-предметне значення. Конотативи порівняно з афективами характеризують велику усвідомленість висловлюваних емоцій, що відзначає низка дослідників [7; 8; 9]. Н. Ніколаєнко вважає, що, «на відміну від об'єктивного простору кольорів, перцептивний колірний простір характеризується нерівномірністю» [10, с. 85], що й породжує складність при відтворенні лексем кольору в різних системах мови. Іншими словами, функція лексем кольору зміщується від дескриптивної до диференціальної, тому в перекладацькому аспекті способи її реалізації в тексті можуть мати множинні рішення. ХПТ або поетичний текст (далі – ХПТ) є якраз такою моделлю, де «концентрація емотивного складника дає можливість глибше зрозуміти сутність емотивного складника мови» [8, с. 163].

Для аналізу нами взяті програмні вірші Т. Транстрьомера «April and Silence» і Д. Джойса «The Chamber Music» і їх переклади (з англійської російською) з книг «The Half-Finished Heaven» [11], «Англійська поезія в російських перекладах. 20 століття» [12].

З метою виявлення вживання різних лексем кольору в ХПТ і особливостей їх функціонування нами проведено аналіз лексичного масиву лексем кольору в творах Т. Транстрьомера та Д. Джойса. Основними критеріями відбору найменувань кольору була їх безпосередня належність до семантичного поля лексем кольору. Автор статті користувався також класифікацією А. Василевича [6, с. 18], де виділено чотири типи лексем кольору: 1) односкладові (найбільш уживані); 2) лексеми з префіксальними словами; 3) лексеми, утворені від назви предмета, що володіє цим кольором; 4) лексеми кольору, у яких провідною є експресивна функція. Найпоширенішою є перша група, до якої А. Василевич відносить «найбільш уживані» лексеми кольору, яких налічується рівно 100. Усередині цієї групи автор виділяє 12 основних назв кольору (відповідно до параметрів В. Berlin та R. Kay) [9, с. 26], а також 88 лексем кольору, що потрапили в цю групу відповідно до принципу «зрозумілості» всім носіям мови. Друга, третя й четверта групи, як правило, менш поширені в текстах різного типу та рівня складності. Проаналізувавши програмні вірші Т. Транстрьомера та Д. Джойса і їх переклади з англійської російською мовою (переклади Т. Транстрьомера виконані автором статті І. Коваленко, переклади Джойса – російським перекладачем Г. Кружковим), ми підкреслимо таке: лексеми кольору в авторів представлені трьома тематичними групами, що входять у класифікацію А. Василевича [6, с. 18] (простими, власне складними, складнопохідними). Велика частина лексем кольору, яка зустрічається як у текстах Т. Транстрьомера, так і в текстах Д. Джойса (90%), відноситься до простих і власне складних лексем кольору. Наприклад, у тексті Т. Транстрьомера з книги «The Half-Finished Heaven» [9] лексеми кольору відображені такими групами: 1) односкладові – blue; 2) складні (лексеми кольору з приставними словами) – dark blue, bluish green; 3) складнопохідні (color of dark violet). У досліджених групах лексем кольору в обох авторів використовуються традиційні лексеми кольору: жовті, блакитні, сині, чорні; перевага віддається синьому й чорному в Транстрьомера; жовтому й синьому – у Д. Джойса. Існування фіолетового кольору в Д. Джойса та бузкового в Т. Транстрьомера пов'язано з відображенням атмосфери романтичного кохання, яке втілено в Д. Джойса як романтична зустріч і застосовано в Т. Транстрьомера як яскраве минуле. Таким чином, реалізація лексем кольору, які не належать до основних (за класифікацією В. Berlin, R. Kay) [7, с. 74], в обох авторів пов'язана з відтворенням основної емоційної домінанти тексту (смуток з приводу втраченого кохання в Т. Транстрьомера; радість із відтінком тріумфування з приводу закоханості в Д. Джойса). Усі вони працюють на відтворення єдиного наскрізного ментального концепту квітучого життя, який, з одного боку, яскравий і насичений за своїм характером, з іншого – повний трагізму. Існування різних форм перекладу, на нашу думку, в обох авторів текстів має свою логіку: вона пов'язана з відтворенням емоційної домінанти текстів – відтворенням контрасту між квітучим життям й елементами в'янення. Цей ментальний концепт також послідовно реалізується й у показниках частотності вживання лексем кольору, і в ступені складності використаних лексем і словосполучень (складники й складні лексеми кольору, як правило, використовуються для відтворення образу квітучого життя).

Висновки. Отже, можемо підсумувати таке:

1. Вибір лексем кольору, використовуваних носіями мови, в основному обумовлений законами логіки; у тих випадках, коли розглянута ситуація означає незвичайне для авторів

душевне піднесення (або розлад), який підкреслює значимість того, що відбувається, для авторів, ними робиться вибір однакових лексем кольору (жовтий і бузковий в обох авторів).

2. Для досягнення прагматичного ефекту, пов'язаного з емотивним складником тексту, при перекладі лексем кольору в ХПТ використані такі перекладацькі прийоми:

а) зміщення словосполучення (у нас – лексеми кольору) у вихідному тексті метафорою в перекладному тексті. Наприклад: *The lamp fills with a pale green glow / The trees of the avenue – Вікно мерехтить, як світляк, у густому листі алей* [12, с. 815];

б) використання декількох словосполучень, які уточнюють зміст тексту. Наприклад: *The only thing I want to say / hovers just out of reach / like the family silver / at the pawnbroker's* [11, р. 94] – *Единственне слово / неслышно парит / не достать / как столовое серебро / в лавке у ростовщика* [11, с. 42].

3. Усі виявлені лексеми у виділених вибірках поділяються на тематичні групи за способом перекладу так: а) переклад з повним збереженням колірних лексем; б) переклад із частковим збереженням (видозмінами) колірних лексем; в) відсутність перекладу лексем кольору: емотивна лакуна.

4. Переклади з повним і частковим збереженням колірних лексем характерні як для текстів Т. Транстрьомера, так і для текстів Д. Джойса.

5. Поява емотивних лакун у перекладі вірша Т. Транстрьомера пов'язана, швидше за все, з відтворенням форми вірша-замальовки, де має місце передача миттєвого враження від зустрічі, побаченого пейзажу.

6. Існування різних форм перекладу в тематичних групах безпосередньо пов'язане з відтворенням емоційної доміанти ХПТ.

Література:

1. Лекції з структуральної поезії / Ю.М. Лотман і тартусько-московська семіотична школа. Москва, 1994. С. 11–263.
2. Комісаров В.Н. Теорія перекладу (лінгвістичні аспекти). Москва : Вища школа, 1990. 253 с.
3. Філімонова О. Емоціологія тексту. Аналіз репрезентації емоцій в англійській мові : навчальний посібник. Санкт-Петербург : Книжковий дім, 2007. 218 с.
4. Стрельницька Є.В. Емотивність і переклад: особливості мовної передачі емоцій при художньому перекладі з англійської на російську мову : дис. ... канд. філол. наук. Москва, 2010. 182 с.
5. Бразговська Е.Е. Лінгво-стилістичні аспекти художнього перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Санкт-Петербург, 2000. 32 с.
6. Піотровська Л. Емотивні висловлювання в сучасній російській мові. Санкт-Петербург : Освіта, 1993. 72 с.
7. Горн Е.А. лексеми кольору в художньому тексті на англійській і російській мовах в зіставно-перекладацькому аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Санкт-Петербург, 2015. 28 с.
8. Коваленко І.М. Особливості функціонування та перекладу лексем кольору в художньому поетичному тексті як відображення його емотивного потенціалу (на матеріалі творів Р. Фроста).

Науковий вісник МГУ. Серія «Філологія». Одеса : Гельветика, 2018. Вип. 32. С. 161–164.

9. Новіков Ф. Лексеми кольору як культурні коди. Лексичний масив лексем кольору в російській, англійській і французькій мовах. *Вісник Російського університету дружби народів. Серія «Теорія мови. Семіотика. Семантика».* Москва : Книжковий будинок, 2014. 120 с.
10. Ніколаєнко М.М. Кольорові лексеми простору доміантної і недоміантної півкуль мозку. *Вчені записки Тартуського державного університету. Праці по знакових системах 19.* Тарту, 1986. Випуск 720. С. 163–167.
11. Tranströmer T. *The Half-Finished Heaven.* Minneapolis : Graywolf Press, 2001. 97 p.
12. Джойс Д. «The Chamber Music». Англійська поезія в російських перекладах. 20 століття : збірник. Москва : Веселка, 1984. 846 с.
13. Коваленко І.М. З Одеси в Лондон і ... Вірші та переклади. Одеса : Квітень, 2015. 43 с.

Kovalenko I. Emotivity and translation: features of the functioning of language emotions in the translation of colour words from English into Russian (based on the works of D. Joyce, T. Tranströmer)

Summary. The article is devoted to the study of the problems of translating English poetry into Russian. The peculiarities of the functioning of translation strategies are elucidated, connected with the emotional component of the artistic poetic text, the specifics of the translation of coloured language groups in the translated APT are specified.

Artistic poetic text is just such a model where the concentration of the emotive component makes it possible to understand the essence of the emotive component of the language. The basis of the emotional potential of the language is its lexical means. Colour representations are especially interesting for linguists, primarily because they are associated with accumulated human experience. The colour image used in oral and written communication for the transmission of emotional and aesthetic information is characterized by high differentiation, rationality, which facilitates the integration of fuzzy, diffuse emotions, reducing the cognitive overload of the text. The main criteria for selecting colour names were their direct belonging to the semantic field of color designations. Among the colour groups studied, both simple and complex derivatives and composite colour markings are represented. Most of the colour groups used by T. Tranströmer and D. Joyce refer to simple (90%), and only 10% of the colour groups in the text refer to composite ones. Lexemes and phrases expressing colour perception in T. Tranströmer's poems are represented by 3 thematic groups. The use of different forms of translation in thematic groups is directly related to the reconstruction of the emotional dominant of texts – the reconstruction of mental concept of “loneliness in the jungles of a modern megapolis” (T. Tranströmer) and “the triumph of life” (D. Joyce).

Key words: artistic translation, emotional groups, emotivism, emotion, colour terms, artistic translation, emotion, cognitive constituent, coloured language groups, poetic text.